

Izgradnja rezidencije i tvornice Vladimira Arka u Zagrebu (1918.-1938.)

Bagarić, Marina

Source / Izvornik: **Zbornik III. kongresa hrvatskih povjesničara umjetnosti, 2013, 215 - 219**

Conference paper / Rad u zborniku

Publication status / Verzija rada: **Published version / Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:254:871734>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-27**

Repository / Repozitorij:

[PODEST - Institute of Art History Repository](#)

Izgradnja rezidencije i tvornice Vladimira Arka u Zagrebu (1918. – 1938.)

U istočnome dijelu Zagreba, na potezu povijesne Vlaške ulice u drugoj su polovini 19. stoljeća osnovane dvije tvornice alkoholnih pića. Na broju 67 Čeh Franjo Pokorny utemeljio je 1862. tvornicu likera i voćnih destilata, a na samom kraju ulice, tik iza mitnice, francuski su vinogradari pokrenuli 1886. proizvodnju konjaka.¹ Uoči Prvog svjetskog rata Mijo Arko, poznati zagrebački vinar i trgovac, odlučio je svoje poslovanje preseliti s Kaptola u neposredno susjedstvo tih dviju tvornica. Arko je kupio jednokatnicu u Vlaškoj 116, iza koje su u prizemnim objektima bili smješteni pogoni *Hrvatske središnje mljekare*. U prvim je ratnim godinama Arko adaptirao zatečene zgrade: u kući je uredio stan i novu poslovnicu tvrtke, a dvorišne je objekte proširio i prilagodio svojoj vinariji. Godine 1917. uz istočno je krilo vinskoga skladišta izgrađena mala tvornica konjaka. Svi pothvati Mije Arka u Vlaškoj ulici bili su priprema za primopredaju tvrtke: poslovanje je postupno preuzeo Vladimir, jedan od njegovih sinova.

Prvi potez Arka mladeg bila je kupnja zemljišta koja su okruživala česticu u Vlaškoj 116. Tako je 1918. došao u posjed cijeloga bloka koji su, još prema Lenucijevoj Osnovi iz 1905., s tri strane okruživale novoplanirane ulice (današnje Derenčinova, Martićeva i Šubićeva) i planirani trg (danas Kvaternikov), a s četvrte, sjeverne, strane Vlaška ulica. U istom je bloku Vladimir Arko smjestio tvornicu, ali i vlastitu rezidenciju, pod čijim je krovom bila i uprava tvrtke. Za razumijevanje povijesti i karaktera gradnji, koje je Arko poduzimao na vrlo ograničenome prostoru u narednih dvadeset godina, potrebno je detaljnije predstaviti osobnost industrijalca (sl. 1).

Vladimir Arko (Zagreb, 1888. – 1945.) završio je u Zagrebu realnu gimnaziju i trgovačku akademiju, u Klosterneuburgu pohađao je Višu školu za enologiju i pomologiju, a Agrarnu školu u San Michele all'Adigeu.² Zagrebački trgovački registar daje detaljnu kroniku ambicioznoga poslovanja tvrtke »Vladimir Arko«: 1916. prijavljena je veletrgovina »ovoze-mnim i inozemnim proizvodima«, sljedeće godine »trgovina vina, rakije i zemaljskih proizvoda na veliko te proizvodjanje ruma i likera hladnim putem te pečenje rakije«, od 1918. djelatnost je proširena na »tvorenje žeste i pjenice«, izradu bačava i proizvodnju pjenušca, 1921. s Ministarstvom šuma sklopljen je ugovor o istraživanju i eksploataciji mineralnih ulja, zemnih plinova i ostalih vrsta bitumena, od 1926. tvornica proizvodi »raznovrsno limeno posuđe, naročito limene bačve«, a od 1932. bavi se i proizvodnjom etera, acetata i ugljena od džibre. U Hrvatskom Leskovcu Arko je izgradio

1934. tvornicu poljoprivrednih proizvoda i nove pogone za proizvodnju žestokih pića. Vladimir Arko bio je i jedan od utemeljitelja i većinskih vlasnika »Zagrebačke tvornice bačava« te »Tvornice pocaklene robe Arko-Email« (kasnije tvornice »Gorica«). Uz uspješno upravljanje trima tvornicama, Arko je aktivno sudjelovao u gospodarskom životu grada i države: bio je predsjednik zagrebačke Trgovačko-obrtničke komore, predsjednik Zemaljskog saveza industrijalaca, prvi predsjednik Industrijske komore, potpredsjednik Slavenske banke, suosnivač Zagrebačke burze, član upravnoga odbora Zagrebačkoga zbora.

Arkova bogata profesionalna biografija, ispisana mnogo puta u spomenicama različitih udruga, u pregledima znamenitih ljudi nekadašnje države i suvremenim biografskim leksikonima Hrvatske i Slovenije ne otkriva, ipak, ni približno sve aspekte njegove ličnosti. Vladimir Arko bio je, između ostalog, kolekcionar i mecena, a samo u knjižnici njegova ureda nalazilo se gotovo četiri tisuće svezaka.³ Zbirku prvotisaka najznačajnijih hrvatskih književnih djela Arko je darovao Sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu. Na brojnim fotografijama doma Arkovih vide se slike starih majstora, kolekcije bečkoga i dalekoistočnoga porculana, srebra, sagova i ćilima. Članove obitelji portretirali su Vlaho Bukovac, Bela Csikos, Julije Meissner, Nikolaj Vasiljevič Haritonov, a u zbirci Vladimira Arka nalazila su se i djela drugih suvremenih umjetnika – slike Joze Kljakovića, Mencija Crnčića, Ivane Kobilca, slikara »Zemlje«, grafike Milenka D. Gjurića, umjetničke fotografije Rudolfa Mosingera. Na obiteljskoj grobnici u mirogojskim arkadama reljef je Roberta Frangeša Mihanovića. Reklame Arkovih proizvoda oblikovali su Otto Antonini i Frano Branko Angeli Radovani, ali i slavni Mihály Biró, koji je dizajnirao plakate austrijskih i mađarskih političkih stranaka te reklame tvrtki »Humanic«, »Julius Meinl«, »Axa Abadie«. Arko je bio i jedan od utemeljitelja udruge za promicanje umjetničkoga obrta »Djelo«, osnovane u Zagrebu 1926.⁴ Od društva »Dobra d. d. za industriju drva« 1932. godine otkupio je i uredio stari dvorac u Severinu na Kupi koji je stoljećima bio u vlasništvu plemićkih obitelji Zrinskih, Frankopana, Oršića i Vranyczany-Dobrinovića.⁵ Dvorac s pogledom na Sloveniju doima se kao savršeno prikladna ljetna rezidencija za Arkovu obitelj: njegova supruga Pipa (Josipina) bila je kći značajnoga slovenskog pisca, političara i pravnika Ivana Tavčara i Franje Tavčar-Košeni, jedne od prvih predstavnica liberalnoga ženskoga pokreta u Sloveniji.⁶

* * *

Izgradnju tvornice pića, smještene između današnjih Derenčinove, Martićeve i Šubićeve te proširenje i preuređenje poslovnice-rezidencije u Vlačkoj ulici, Vladimir Arko povjerio je 1918. jednome od najuspješnijih zagrebačkih arhitekata toga vremena – Ignjatu Fischeru. Poznat po svojoj sposobnosti kvalitetnoga rješavanja najrazličitijih projektnih zadataka i po vještini realizacije složenih građevinskih programa na zahtjevnim lokacijama, Fischer je bio logičan izbor mladoga industrijalca. Prema prvoj Fischerovoj zamisli tvornički je kompleks organiziran tako da je najveća zgrada, rafinerija žestokih pića smještena na rub parcele, uz buduću Šubićevu ulicu, dok su uz slobodno središte bloka, u koje ulazi industrijski kolosjek, razmještene prizemnice: bačvarnica, strojarnica i kotlovnica. Sjeverno od njih su skladišta, sušionice bačava, radionice⁷ (sl. 2). Takav pregledan raspored ostao je, međutim, samo na papiru prvoga urudžbenog projekta: tijekom gradnje 1919. i 1920. rafineriji je dograđena dugačka zgrada pecare, a bačvarnica je transformirana u veliku tvornicu pjenice (kvasca). Premda izmijenjene, dvije su zgrade arhitektonski najkvalitetniji dijelovi kompleksa Arkove tvornice.

Rafinerija tvornice »Arko« projektirana je u kolovozu 1918. godine. Prostorije u dvama krilima zgrade organizirane su oko središnje kvadratne strukture za kat više od ostatka objekta. Ulično pročelje rafinerije rastvoreno je prozorskim otvorima povezanima lezenama velikog reda, a cijela je kompozicija zaključena teškim mansardnim krovom. Već sljedeće godine zgradi rafinerije odlučeno je dograditi pecaru – objekt dvostruko veći, koji će ipak visinom i oblikovanjem fasadnoga plašta biti apsolutno usklađen s rafinerijom. Glavni dio pecare, velika prostorija za vrenje, jednu je etažu viša. No izmjenom projekta povišen je i središnji dio rafinerije: tako je različitim visinama dijelova glomaznoga dvojnog objekta postignuta dinamična kompozicija i izbjegnutoj dojam masivnosti i monotonije. Prozračna ostakljena fasadna opna u Šubićevoj ulici, izvediva zahvaljujući spregnutoj armiranobetonskoj nosivoj strukturi, govori jezikom modernizma, tada novim u zagrebačkoj industrijskoj arhitekturi. U detalju – parapetima, oblikovanju lezena – arhitekt je vjeran lokalnoj varijanti secesijskoga klasicizma, karakterističnoga, osim za Fischera, za Dionisa Sunka i Rudolfa Lubynskog (sl. 3). Spojem modernog i tradicionalnog u projektu tvornice »Arko«, Fischer otkriva bliskost Behrensovu pristupu u oblikovanju berlinskih tvornica AEG-a: veliki je njemački arhitekt poštivao tradiciju mjesta – schinkelovski klasicizam, istodobno koristeći mogućnosti *željezobetona* u oblikovanju funkcionalnih tvorničkih prostora.⁸ Istovjetno je i poigravanje visinama pojedinih volumena i dimenzijama ostakljenih ploha. Kasnih 1960-ih, kad je zgrada bila u vlasništvu tvornice »Gorica«, porušen je dio negdašnje rafinerije, izmijenjeno krovništvo, dodana jedna etaža i purificirana fasada. Ipak, osnovna Fischerova kompozicija s ubrzanim ritmom prozorskih otvora i nakon tako opsežnih zahvata jasno govori da se iza fasadnoga plašta nalaze tvornički pogoni (sl. 4).

Sličan »funkcionalni dinamizam« (Anderson) Ignjat Fischer primijenio je i u oblikovanju druge velike zgrade u Arkovu građevnome sklopu. Bivša bačvarnica znatno je povišena za potrebe pogona tvornice pjenice, a središnja struktura na njezinoj užoj, južnoj strani također je za kat viša. Velikim prozorskim otvorima rastvoreni su i pročelje i krov (sl. 5). Sve

ostale, pomoćne objekte u tvorničkome krugu Fischer je oblikovao u skladu s dvjema najvažnijim i najvećim zgradama.

Sljedeći važan projekt za tvornicu Vladimira Arka bio je novi glavni ulaz u tvornički krug u Vlačkoj 110, 112 i 114, a također je povjeren Ignjatu Fischeru 1926. godine (sl. 6). Uz ulazni je dio bila predviđena i gradnja poslovnice, radionice i skladišta. Jednostavna, strogo utilitarna ulazna zgrada imala bi ravni krov, dok rješenje pročelnoga plašta korespondira s ranijim Fischerovim dizajnom za zgradu rafinerije i pecare: između velikih ostakljenih ploha su pilastri, nad prozom je glatka atika. Taj projekt nije realiziran, a glavni ulaz, danas zaklonjen kasnijim gradnjama, sa svojim jonskim pilastrima predstavlja odstupanje od moderne industrijske estetike koju je svojim radovima za Arkovu tvornicu promovirao Ignjat Fischer.

Brzina širenja poslovanja Vladimira Arka konstantno je pretjecala brzinu izgradnje njegova tvorničkoga kompleksa. Već 1920. godine, dok građevni sklop koji je projektirao Fischer još nije bio dobio uporabnu dozvolu, Arko je odlučio u istočnome dijelu bloka izgraditi tvornicu etera sa skladištem (projekt i izvedba: ing. Oskar Jenko, 1920. – 1923.). Slijede gradnje tvornice limenih bačava i skladišta lima, smještenih kraćom stranom uz Derenčinovu ulicu (projekt i izvedba: »Jugoslavensko građevno poduzetništvo d. d.« – ing. A. Kaiser & ing. F. Šega), tvornice željeznih bačava uz Martićevu ulicu (projekt i izvedba: poduzetništvo Prister & Dubsy), te niza pomoćnih zgrada: skladišta, laboratorija, staja, garaža, radionica, stanova za zaposlenike. Uz glavni ulaz u tvornicu, na uglu Vlačke i Derenčinove ulice projektirana je i izgrađena 1927. – 1928. dvokatnica za Arkove zaposlenike – masivan volumen oplemenjen neoklasicističkim detaljima.

Na susjednom gradskom bloku, između Šubićeve, Martićeve i Heinzelove ulice podignuta je »Tvornica pocaklene robe Arko-Email«, dok je na sljedećoj trokutnoj parceli južno od Martićeve ulice (današnji Trg Bartola Kašića) otprije poslovala »Zagrebačka tvornica bačava«, čiju je većinu dionica također posjedovao Vladimir Arko. Na Lašćinščaku je 1920. godine Otto Prister izgradio jedanaest jednokatnica za činovnike Arkovih tvornica. Tako su veliki prostor u istočnome dijelu grada – planiranom i postupno izgrađivanom zagrebačkom *cityju* – zapremali tvornički kompleksi. Osim Fischerovih zgrada rafinerije s pecarom i tvornice pjenice, svi su tvornički objekti bili bez arhitektonske kvalitete, a njihov pomalo kaotičan raspored unutar tvorničkoga kruga odredile su dimenzije i oblik gradskoga bloka. Zračne snimke triju Arkovih tvornica nastale oko 1960. dokumentiraju potpunu zagušenost područja između Heinzelove i Martićeve ulice, koju dodatno pojačava još uvijek neuređen gornji dio Šubićeve ulice (sl. 7).

Potpunu suprotnost pretrpanom građevnome sklopu tvornice predstavlja rezidencija i poslovnica Vladimira Arka u Vlačkoj 116, koju je također višekratno dograđivao arhitekt Ignjat Fischer. U vrijeme izgradnje Arkove tvornice pića 1918. Fischer je projektirao i dogradnju uz istočni dio kuće te adaptaciju glavnoga pročelja i interijera. U prizemlju dograđenoga dijela bile su uredske, a na katu stambene prostorije Arkove obitelji. Na jednostavni fasadni plašt tipične vlačkouličke jednokatnice arhitekt je dodao kičene neohistoricističke ukrase: razvedene okvire prozora, lomljene zabate i profilirani završni vijenac, dok je prije dogradnje izveden trijem i balkon s jonskim stupovima koji nose gređe i tro-

kutni zabat (sl. 8). U sjeveroistočnome dijelu bloka uređen je perivoj, okružen visokom zidanom ogradom u čijem je perimetru i pomalo pretenciozno oblikovan ulaz u stambeno-poslovni dio Arkova bloka (sl. 9). Osam godina poslije gotovo istovjetna dogradnja izvedena je i na zapadnoj strani. I njezino je prizemlje bilo namijenjeno poslovanju, a kat stanovanju Arkove posluge.

Istodobno sa zapadnim proširenjem Fischer je projektirao i opsežno preuređenje postojećega interijera Arkova doma-ureda. U prizemlju je oblikovao elegantno ovalno predvorje iz kojega su lijevo i desno vodili hodnici do prostorija poslovnice. Iz istoga se predvorja ulazilo na široko glavno stubište kojim se uspinjalo do rezidencijalnoga dijela zgrade. Arkova izrazita posvećenost poslu vođenja uspješnih tvornica odražavala se i u načinu uređenja njegovih interijera: stambeni kat nije bio isključivo prostor obiteljske intime, nego su na njemu uređeni i reprezentativni poslovni saloni i ured Vladimira Arka. Slično drugim interijerima mješovite, poslovno-stambene namjene što ih je Ignjat Fischer oblikovao u isto vrijeme, 1926. godine, i u Arkovoj je kući spojena suzdržana otmjenost radnih prostorija s raskošnom udobnošću doma visoke građanske klase. Uporaba tamnoga sjajnog drva za zidne oplata, stropne kasete ili grede zajednička je svim prostorijama – salonima, glavnom stubištu i hodnicima. Zidove svih prostorija, osim velikoga salona na ulazu, prekrivaju svilene francuske tapete, na podovima su orijentalni ćilimi i francuski sagovi, a rasvjetu osiguravaju skupi kristalni lusteri. Pokućstvo je većinom (neo)neobarokno i efektno je kombinirano s vrijednim antičkim komadima. Jedinu iznimku predstavlja budoar Pipe Arko, oblikovan u duhu interijera Josefa Hoffmanna za bečku *bourgeoisie*.

Međuratne *lifestyle* revije objavile su nekoliko reportaža o domu Vladimira i Pipe Arko. U *Hrvatskoj metropoli* je za-bilježeno: »U salonima palače A. uz aristokratsku sklad prevladava i intimnost toploga doma, a i problem rasvjete riješen je odlično. Ti saloni građeni su i uređeni po planovima poznatog zagrebačkog arhitekta I. Fischera, osnivača i graditelja mnogih naših palača u gradu, isto na periferiji i javnih institucija u cijeloj zemlji (...).«⁹ Popularni *Svijet* piše: »Daljnje dvije slike snimljene su u stanu veleindustrijalca i predsjednika naše trgovačke i obrtničke komore, g. Vladimira Arka. Prva prikazuje halu u stilu novijeg vremena, a druga salon u kojem se nalazi antična garnitura. Čitav je stan uređen po osnovi i nacrtima za pokućstvo i arangement arhitekta g. I. Fischera, te djeluje vrlo otmjeno i skladno. Naročito salon pruža sliku lijepje harmonije i dokaz je istančanog ukusa arhitektova.«¹⁰

Život u sjeni tvorničkih dimnjaka i čvrstu isprepletenost privatnoga i poslovnoga obitelj Arko zamijenila je 1939. godine za mir zagrebačkoga Gornjega grada. Godinu dana ranije arhitekt Alfred Albini projektirao je za Arka obiteljsku kuću na uglu Basaričekove i Demetrove ulice, na mjestu stare gostionice Matejna. I u novoj kući hodnici i stubišta imaju sjajne drvene oplata, glavno stubište ukrašava raskošni vitraj, na ulazu stoji Rosandićeva skulptura-karijatida koja je bila i na ulazu u salone Arkovih u Vlaškoj. Gospođa Arko prenijela je i prilagodila dimenzijama sobe u kući u Basaričekovoj cijeli svoj hoffmannovski budoar. Takvi citati i varijacije na temu rješenja iz prethodnoga stambenog prostora jasno odaju privrženost Arkovih staroj kući u Vlaškoj 116.

Na izgradnji nepravilnoga gradskoga bloka u istočnome dijelu Zagreba susreli su se ambiciozni, propulzivni industrijalac Vladimir Arko i talentirani, vješti arhitekt Ignjat Fischer. Rezultat njihove dugogodišnje suradnje rijetko je ilustrativan primjer »arhitekture koja govori«. Jezik zgrada u kojima su smještena najvažnija postrojenja Arkove tvornice jezik je moderniteta betona i stakla, dok je za oblikovanje njegove obiteljske rezidencije i poslovnice odabran jezik drugoga, međuratnoga historicizma. Unutar i između ta dva oblikovna govora prepoznaju se i svi aspekti vremena i mjesta »radnje« – međuratnoga Zagreba, i sve dimenzije osobnosti investitora – industrijalca čija je poslovna inteligencija ispred vremena u kojem živi, ali i građanina s razvijenim senzibilitetom za lokalnu tradiciju, racionalnoga poslovnog čovjeka, ali i profinjenoga intelektualca i kolekcionara.

Bilješke

1 RUDOLF STROHAL, Vlaška ulica i župa Sv. Petra u Zagrebu, Zagreb, 1933., 68–71.

2 O Vladimiru Arku i njegovim tvornicama: *Zbirka portreta i biografija znamenitih ljudi Kraljevstva Srba Hrvata i Slovenaca*, (ur.) Miodrag Savkovitch, Emerih Mike, Beč, 1926.; *Spomenspis Trgovačke i obrtničke komore u Zagrebu*, Zagreb, 1927., 147–150; ANĐELKA STIPČEVIĆ DESPOTOVIĆ, Arko, Vladimir, *Hrvatski biografski leksikon*, (ur.) Nikica Kolumbić, I, Zagreb, 1983., 232, 233; Državni arhiv u Zagrebu (dalje: DAZG), fond br. 943, Sudbeni stol, Vladimir Arko.

3 Na podacima o knjigama i umjetninama u posjedu obitelji Arko zahvaljujem gđi Silviji Arko Gorski i g. dr. Marku Hauptfeldu.

4 Djelo. Društvo za promicanje umjetničkog obrta, Zagreb, 1927., 5.

5 RUDOLF STROHAL, Uz Lujzinsku cestu, Rijeka, 1993., 160.

6 MARJA BORŠNIK, Tavčar Franja r. Košenini i Tavčar Ivan, u: *Slovenski biografski leksikon 1925. – 1991.*, (ur.) Petra Vide Ogrin, <http://nl.ijs.si:8080/fedora/get/sbl:3731/VIEW/> [20. XII. 2010.]

7 Realizacija Arkova tvorničkoga kompleksa povjerena je 1918. godine poduzetništvu ing. Josipa Dubskog i nadzoru arhitekta Otta Pristera.

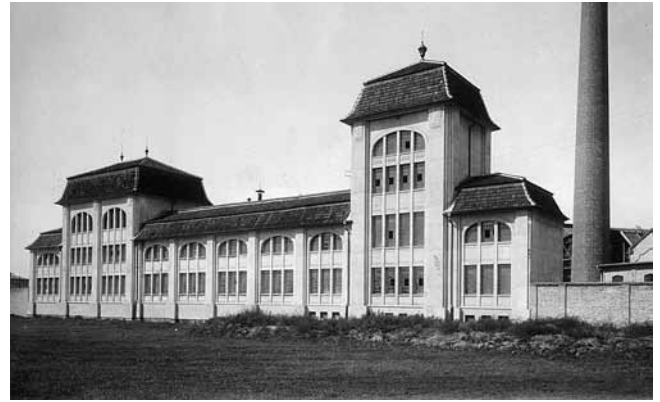
8 STANFORD ANDERSON, Peter Behrens and a New Architecture for the Twentieth Century, Cambridge–London, 2002., 130–164.

9 Unutrašnjost zagrebačkih palača, u: *Hrvatska metropola*, 28. III. 1925.

10 Uredjenje naših domova, u: *Svijet*, 4. II. 1928.

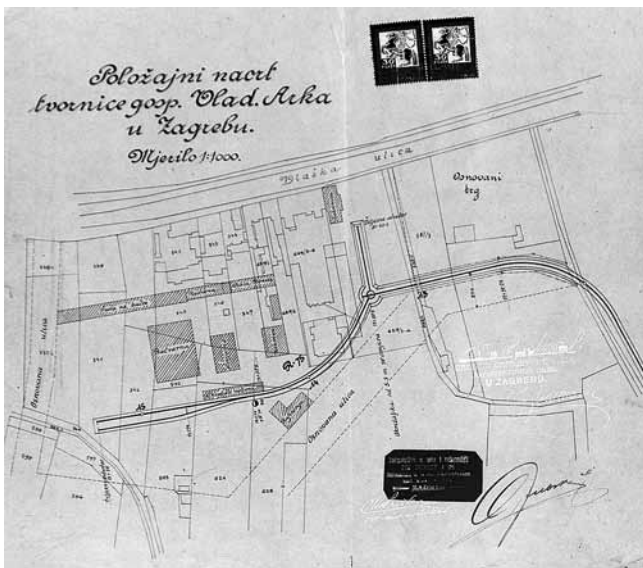
1. Vladimir Arko, 1888. – 1945. (privatna zbirka, Zagreb)

3. Ignjat Fischer, zgrada rafinerije i pecare, Šubićeva ulica, Zagreb, 1918. – 1921. (privatna zbirka, Zagreb)

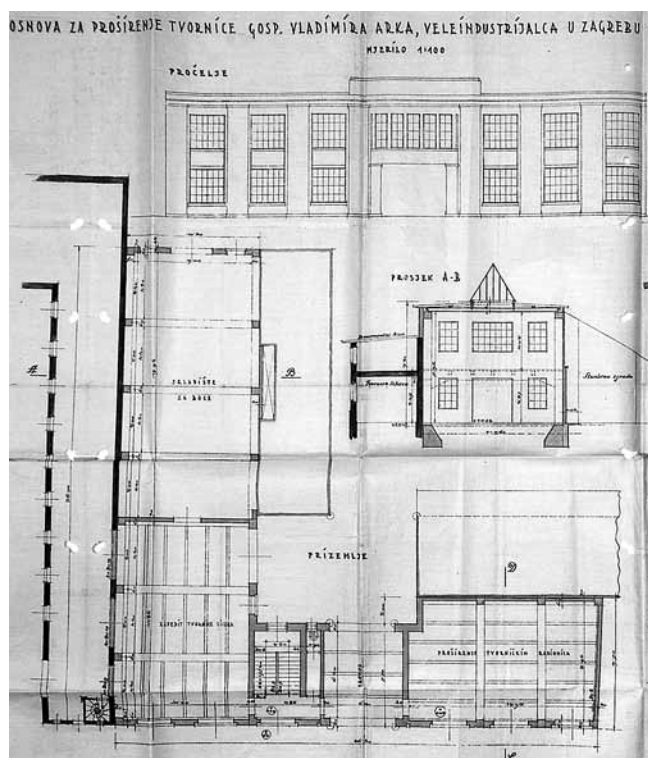
4. Tvornica »Gorica« – negdašnja zgrada rafinerije i pecare tvornice »Vladimir Arko«, Šubićeva ulica, Zagreb, oko 1970. (Ministarstvo kulture, Konzervatorski odjel u Zagrebu)

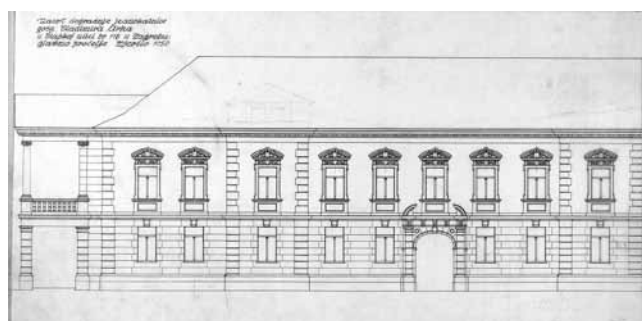
2. Položajni nacrt tvornice »Vladimir Arko«, Zagreb, 1918. (Državni arhiv u Zagrebu, Zbirka građevinske dokumentacije)

5. Ignjat Fischer, zgrada tvornice pjenice, 2010.

6. Ignjat Fischer, glavni ulaz, poslovnica, radionice i skladišta tvornice »Vladimir Arko«, Vlaška 110–114, Zagreb, 1926., položajni nacrt, pročelje, tlocrt, presjek – neizvedeni projekt (Državni arhiv u Zagrebu, Zbirka građevinske dokumentacije)

8. Ignjat Fischer, rezidencija i poslovnica Vladimira Arka, Vlaška 116, Zagreb, 1918., nacrt glavnoga pročelja (Hrvatski državni arhiv, Zagreb, Zbirka nacrti)

9. Pogled na Medašni (Kvaternikov) trg i ulaz u vrt poslovnice i rezidencije Vladimira Arka, oko 1930. (Muzej grada Zagreba, Zbirka fotografije)

7. Pogled na negdašnje tvornice »Vladimir Arko«, »Zagrebačku tvornicu bačava« i »Tvornicu pocaklene robe Arko-Email« (Gorica), oko 1960. (privatna zbirka, Zagreb)

10. Ignjat Fischer, interijer rezidencije Vladimira Arka, Vlaška 116, oko 1927. (Ministarstvo kulture, Konzervatorski odjel u Zagrebu)